

kultura ősi fészke szintén hazánkban keresendő. Majd ha a tószegi ásatásokat egész teljes eredményükben áttekinthetjük, sok bizonyítékot fogunk nyerni e nézet beigazolására. Csak azt jegyzem meg, hogy a fent említett agyagból készült bélyegítők nálunk szép számmal fordulnak elő, még pedig az ország különböző vidékein.

Végül a IV. fejezetben összefoglaló képet nyújt az egészről. Főeredményül kihámozza azt, a mit nálunk magyaroknál — mert mindennap tapasztaljuk — senki jobban nem tud, hogy magasabb kulturfejlődés csak ott van, hol különböző népek és fajták kereszteződéséből oly kedvező keverék vagyis nemzet keletkezik, mely a különböző fajták tehetségeit és képességeit egymagában egyesíti. Ilyen szerencsés keveredés történt mindenek előtt a germán-skandináv É-on és aegai tenger körülakóinál. Már azi táliaiak a magasabb kulturát inkább csak befogadták, semmint önállóan fejlesztették. Az iberek képessége a bámulatos megalolitikus építkezésekkel mintegy kimerült. A keleti Kárpátokban is a gyönyörűen megindult edényföstés megállott, nem fejlődött tovább, nem is gyakorolt másutt nagyobb hatást. Oroszország a bronzkorban csak későn lép be és nem is vergődik jelentős állásra e kultúrában, egyedül a hullaégetés új szokásában nyilatkozik meg ama nép sajátos tehetsége, melyben a szét nem szakadt indogermánok maradékát lehet fölismerni.

Még Európa indogermanizálásának okaival foglalkozik a szerző, hogy néhány sorral jelezze a jövő népszikológia jövőendő feladatát, mely abból áll, hogy az egyes mostani népek jellemző vonásait, vagy ezek vezető személyiségeinek jellemét azokból az elemekből magyarázza, melyekből a nemzetek kialakultak.

Sokat vár még a nyelvészeti kutatásoktól, kivált az etruszk és ligur nyelv felfedezéséről. Akkor új világ dereng majd a prehistóriára. *Bella Lajos.*

ERDÉLY A HONFOGLALÁS IDEJÉBEN A RÉGÉSZETI LELETEK VILÁGÁNÁL. (Dr. Roska Márton: *Árpád-kori temető Vajdahunyadon*. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárából. IV. évf. 1913. I. füz. 166—190. 1. 9 képpel. — Bodrogi János: *Alsófehérvármegyei honfoglalás-kori leletek*. Különlönyomat az Erdélyi Múzeum-Egyesület VII. vándorgyűlésének emlékkönyvéből. Kolozsvár, 1913. 4-r. 16. lap, 6 ábrával). Dr. Roska M. 1911. tavaszán Sz. István, I. Endre, Béla vezér és Salamon denáraival datált Árpád-kori temetőt ásatott föl Vajda-Hunyadon, a Kincses nevű szőlőhegyen, mely 54 sírból állt s így a legjelentékenyebbek közé tartozik XI. századbeli temetőink sorában, különösen ha számbaveszszük, hogy a fölászott sírok nem foglalják magukban az egész temetőt; egy részük tönkrement a szőlőmunkálatok közben, más részük pedig ott nyugszik a szőlő alatt. A temető fontosságát nem a lelt tárgyak adják meg, hanem az a történeti szempont, hogy bizonyítékul szolgál arra, a mit különben csak a vármegye nevéből következtethettünk, hogy a hunyadi vár már a magyar királyság legelső szervezkedésekor megvolt, nyilván mint földvár s központja volt a róla elnevezett várispánságnak. Mert a sírok mellékletei általában véve szegényesek. Hajka-

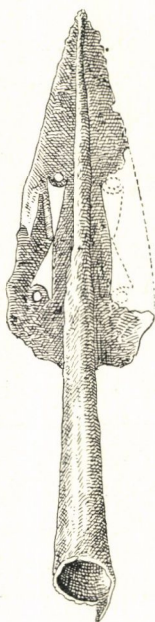
rika, rovátkos, sodronyból font és sima gyűrű a legáltalánosabb ékszer, ritkább a karperecz és a füles pityke; fegyverféléből csak egy közönséges honfoglaláskori típusú vasnyílhegy fordult elő. A lelet leírásával kapcsolatban Erdély elfoglalásának kérdésével is foglalkozik Roska, s arra a helyes álláspontra helyezkedik, hogy a kérdés eldöntésében elsőrangú fontosságot játszanak a régészeti eredmények.

Ugyanezt hangoztatja Bodrogi is, csak hogy míg Roska a Kis-Szamos völgyéből való kolozsvári Zápolya-utcai honfoglaláskori lelet alapján arra az eredményre jut, hogy a honfoglaló magyarság nemcsak a Maros, hanem a Szamos völgyén át is benyomult Erdélybe: Bodrogi a Maros-folyó völgyét találja a kelet és nyugat közti legtermészetesebb összekötő útnak, a mely gazdag és termékeny völgyben, a csiszolt kőkorszaktól kezdve, minden korszak bőségesen van képviselve leletek által és a népvándorlásban résztvevő népek, kiket sorsuk csak erre vezetett, mind a Maros folyó mentén haladnak végig s ha letelepednek, több-kevesebb ideig mindig a Maros közelében találjuk őket. Szerinte minden jel arra vall, hogy az ú. n. délkeleti felföldet elfoglaló magyarság a nagy magyar Alföldről nyomult Erdélybe s erre a honfoglalásra jobb és alkalmasabb, de egyszersmind természetesebb utat nem is választhatott volna a Maros szép és termékeny völgyénél.

E sorok írója a hagyomány után már régtől fogva vitatta, hogy a magyarság még a Szt. István előtti időkben, a vezérek korában benyomult Erdély területére, de mert maga is nagy fontosságot tulajdonít a kérdés eldöntésében a régészeti leleteknek, nagyon is érezte annak a támogatásnak a hiányát, a mit a leletek nyújthatnak. Egész 1895-ig egyetlen egy erdélyi honfoglaláskori leletről sem volt tudomásunk. Csak ekkor értesültünk néh. Herepey Károly, volt nagyenyedi tanár leírásából (Arch. Ért. 1895. 426—430.) az alsó-fehérmegyei *gombási* sírokról, melyeknek mellékleteit, köztük egy szokott honfoglaláskori típusú szablyával együtt b. Zeyk József a nagyenyedi kollégium múzeumának ajándékozta. Azonban mintha csak lezáródott volna ezzel a honfoglalók erdélyi hagyatéka. 1907-ben, midőn t. i. kiadta Hampel J. «Újabb tanulmányok a honfoglalási kor hazai emlékeiről» cz. művét, egyetlen egy újabb erdélyi leletet sem hoz föl. Az utóbbi évek alatt azonban mind több és több erdélyi ősmagyar sír vált ismeretessé.

Mindenekelőtt *Gombáson* újabb ásatások történtek. 1901-ben a nagyenyedi kollégium Fogarasi Albert és Bodrogi János tanárokkal, 1911 végén és 1912 elején az utóbbival, az Erdélyi Múzeum pedig 1912-ben Roska Mártonnal ásatott.

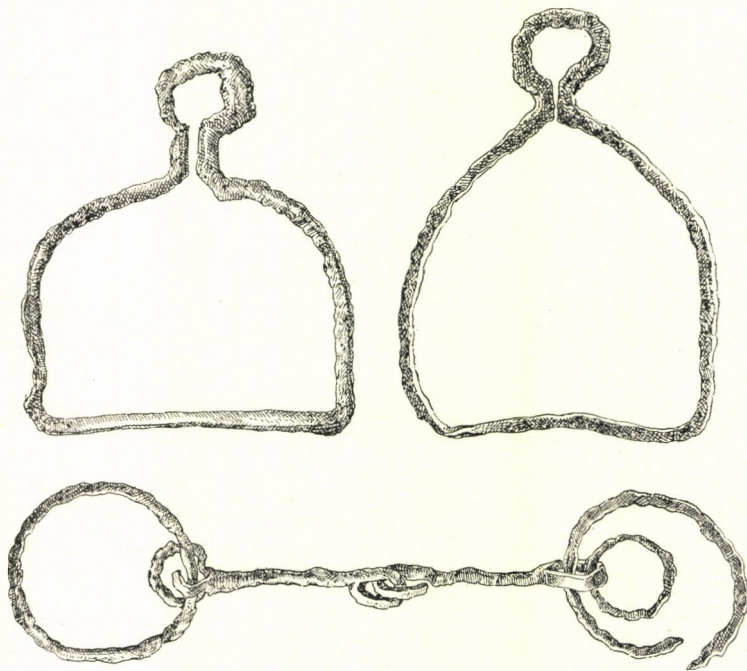
Ezen újabb ásatások alkalmával megállapították, hogy a fejhez és lábhoz minden alkalommal nagy lapos homokkővet helyeztek, a mit Cserni Béla is tapasztalt a gyulafehérvári síroknál, csak hogy itt római téglák helyettesítették a homokkővet. Ezuttal a jobb fül tájékán ezüst hajkarikát is találtak, a mi az eddigi tapasztalatok szerint a többi erdélyi honfoglaláskori leletre nézve is jellemző, holott a magyarországiaknál csak egyes helyeken fordul elő, mint p. Székesfehérváron és rózsás boglárokkal együtt Tolnaszántón és Oroszlamoson (Torontál m.)

La-Tène-típusú
lándsa.

Nagyon érdekes a lelt tárgyak közt egy La Tène-típusú lándsa, melynek szárnyai két-két helyen ki vannak lyukasztva ; de nem ezért említjük meg, hanem azért, mert csakugyan La Tène-korinak kell tartanunk, melyet valamelyik vezérek korabeli vitéz ép úgy felhasznált a saját céljaira — a kelták által készített vas finom minősége lehetővé tette, hogy ne emészsze meg a rozsdá, mint a hogy a Csorna melletti csatári (Sopron m.) sírban, vagy a Nagyhalászin (Szabolcs m.) eltemetett ősmagyar vitéz a bronzkori lándsát. Az újabb gombási ásatásoknál lelt kengyelvasak is magukra vonják figyelmünket. Nem tartoznak az ismert honfoglaláskori tipushoz, hanem alakjuk félkör, minők a népvándorláskori germán kengyelek, de hurkos fülűek, a hunn kengyelhez hasonlóan ; ebből a változatból valók a Constantinus iunior és Valens érmei által datált regölyi (Tolna m.)^{*} s a Tisza-zugból a tiszakürti (Jász-Nagy-Kun-Szolnok m.) hunn-szarmata temető kengyelei. Ugyanilyen a magyarlapádi honfoglaláskori lelet kengyele is.

Kotajon (Szabolcs m.) a hurkos fülű hunn-kengyel

Gombási kengyel és zabló.

honfoglaláskorival együttesen fordult elő ; a Zseliz-Kislak-i sírban pedig (Somogy m.) pilini rózsás boglárával félköríves germán kengyelt találtak, a

^{*} L. Hampel J. A régibb középkor emlékei. II. rész. CCXCV. t. 8, 9. sz.

melynek a füle megfelel az avar kengyelekének. * Ennek magyarázatára alább még visszatérünk.

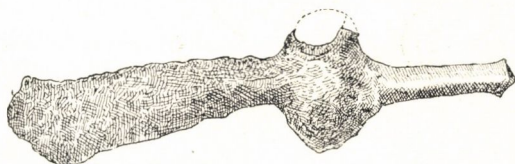
Itt csak azt említjük még meg, hogy a gombási sírmellékletekhez tartozik egy balta és egy csákány is. A balta az első ásatás mellékletei közt volt; a népvándorláskori baltatipushoz tartozik, minőt a honfoglalás idejéből ezenkívül még a Székesfejérvár-demkőhegyi temetőből, Kecskemétről, Nagyhalászból (Szabolcs m.) és egy Szentés-nagyhegyi lovas sírból ismerünk, de előfordul az Árpádok korában is hajkarikák társaságában; a főntebb említettek közt is három leletben volt hajkarika. Ez a típus a Volga vidék finn-csud területén volt elterjedve; Hampel J. megemlíti az ananinoi és mordvin, vladimiéri és permi hasonló baltákat.** A gombási csákány-típushoz hasonlókat ismerünk Kisdobráról (Zemplén m.), Kecskemétről, a Madaritanyáról s aztán Kisvárdáról (Szabolcs m.), hol honfoglaláskori kengyellel és a XI. század végéről való piramisos tuskéjú sarkantyúval együtt lelték.

Bodrogi J. 1912 tavaszán még egy nagy lapos homokkövekből összeállított s agyaggal megerősített tűzhelyet is talált Gombáson, melynek a honfoglalókkal való kapcsolatát mutatja az, hogy a kemence nyílása előtt egy rhombus alakú vasnyílhegy s aztán ló alsó állkapcsa is napvilágra került.

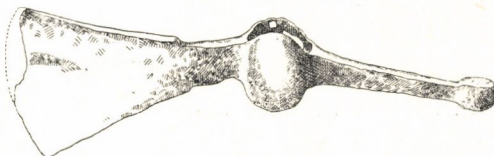
Egy másik honfoglaláskori temetőt a Nagyenyed közelében levő *Magyarlapádon* találtak, hol 1905., 1907. és 1908-ban tett kutatásokat Bodrogi János a kun «kurgán» s alföldi magyar «korhány» halom-névvel nyilván egyező Gorgán és Vár nevű hegyek közti nagyterjedelmű völgykatlanban, melynek közepén volt az ősmagyar temető, de a két hegyet borító erdőség kiirtása után annyira összeszaggatta a völgyet a vízmosás, hogy rendszeres kutatást csaknem lehetetlen folytatni. Pedig a sírmellékletek gazdagabbak és változatosabbak mint akár a gombási, akár az alább említendő temetőké; vannak köztük csüngő díszítmények, lócsontváz mellett lelt szíjdíszítmények, boglárok, rozetta alakú gombok, hajkarikák, nyakpereczek, sötétkék gyöngyben végződő fülbevalók stb. A kengyel, mint említettük, itt is germán jellegű.

A Tövis melletti *diósdí* szőlőkben ugyancsak lovas sírból két kengyel, egy lándsa és egy zabla került napvilágra, melyeket Török Bertalan, az alsó-fehérmegyei rég. egylet elnöke s nyug. árvaszéki elnök a gyulafehérvári múzeumnak adott át.

Gyulafehérvárról két régi magyar temető is ismeretes. Egyikben ott,

1.

2.

Honfoglaláskori balta (1. Gombás. 2. Kis-Várda).

* Hampel J.: Ujabb tanulmányok. 18. tábla és 30. t. 3. sz.

** A honfoglalási kor hazai emlékei. 76o. 1.

hol a nagy kettős római fürdőt találták, dr. Cserni Béla, gyulafehérvári tanár 1902—1905-ben a római épület-maradványok fölött 35 sírt ásatott föl. A másik a vártól északra, a hidászok gyakorlóterén volt, hol 1904-ben 7 sír került eső. A mellékletek: nyakpereczek, hajgyűrűk, fülbevalók, csavaros gyűrűk bronzból s ezüstből és honfoglaláskori típusú kengyelek. A két temető közt mintegy 1½ kilométernyi távolság van. Bodrogi J. abban a véleményben van,

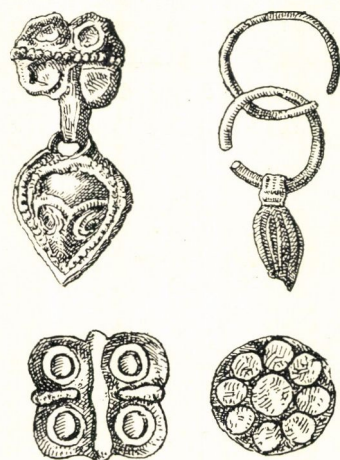
hogy egyik a még pogány, másik a már keresztényé lett magyarságtól származik.

Borosbenedekről 12 láncszerűen összefont különböző nagyságú hajgyűrű és egy lemezes nyílt bronz karperecz került a nagyenyedi kolégium múzeumába.

Ugyanannak birtokában *Borberek*ről van egy kötélszerűen s egy másik, négy bronzhuzalból korbácsszerűen font nyakperecz, egy hajszorító és egyszerű nyílt karperecz.

Mindezek Alsó-Fehérmegye területén kerültek napvilágra.

Ezekhez járul a már említett *Vajdahunyadin* kívül a torda-aranyosmegyei *várfalvi* temető, hol az Aranyos kapujától jobbra eső terrazon, b. Jósika Gábor kertjében, Roska Márton 1912 tavaszán Szt. István, Aba Sámuel

Ekszerek a m.-lapádi honfoglaláskori temetőből.

és I. Endre érmeivel datált sírokat ásatott föl.

Ezeket, a Maros völgyén át benyomuló magyarság hagyatékából származó emlékeken kívül a Szamosvölgyből csak egy erdélyi leletet ismerünk, a *kolozsvári* Zápolya-utcai honfoglaláskori sírmellékleteket. Van-e különösebb jelentősége e körülménynek vagy sem? Ma még nem állapíthatjuk meg. Számolnunk kell ugyanis azzal, hogy ép oly gyorsan megszaporodhatnak a szamosvölgyi leletek is, mint a marosvölgyiek, ha egyszer nagyobb figyelem fordul feléjük.

Mint Roska M. megjegyezte, mindezen leletek rendszeresen, állandóan használt temetőkből származnak, s nem pusztán portyázás, hanem állandó megszállás jellegét viselik magukon. Portyázásból származó emlékek a sepsiszentgyörgyi Székely N. Múzeum birtokában levő s *Eresztevényen* (Háromszék m.) lelt kengyelvas tekinthető, valamint néhány szórványos nyílcsúcs az enyedi múzeumban a *csáklyai* (Alsó-Fehér m.) telepről s a gyulafehérvári múzeumban *Nyirmező*ről.

Van-e időbeli különbség a honfoglaláskoriaknak nevezett pogány-magyar, meg a hajkarikák, nyakpereczek által jellemzett s rendszeren Árpád-házbeli királyaink érmeivel datált keresztény magyar temetők között: erre határozott feleletet nem igen adhatunk. Mégis valószínűbbnek tartom, hogy inkább nemzetiségi és társadalmi különbség van a két csoport között. A hajkarikák használata visszavezethető az avarokig s kétségtől a csimbókviseléssel függ össze, mely szokás az avaroktól származik, kik szibériai hazájukból hozták

magukkal. De csak az avar-uralom utolsó szakában jöhetett divatba; így magyarázható meg, hogy nagyon szórványosan fordul elő azokban a temetőkben, melyek egész világosan a népvándorlás korából származnak. Így a sziráki (Nógrád m.) szarmata temetőnek 29-ik, a szintén szarmata gátéri (Pest m.) temetőnek 7-ik sírjában találtak hajgyűrűt, a torontálmegyei Majdánon pedig az avarkort jellemző piramisalakú arany fülbevaló társaságában került elő egy arany hajgyűrű. A honfoglalók rövidre nyírt haját viseltek, a Szt István halála után kitört pogány mozgalmak alatt azonban újra csimbókot eresztettek s mint régi módi hajviselet, a Képes Krónika szerint még a XIV. század derekán is megvolt. Fennmaradt a hajkarika használata is, a miről tanuskodnak az olyan temetők, mint a dr. Pósta Béla által 1891. s 1892-ben felásatott rákospalotai (Pest m.), hol Szt. László, III. Béla, Imre és II. Endre érmeivel találták a hajgyűrűket, aztán a IV. István-féle rézéremmel és frisachi denárokkal datált csomorkányi (Csongrád m.), továbbá a szabad battyáni (Fejér m.), hol III. és IV. Béla érmein kívül egy 1300 körüli tarajos sarkantyú is időhatározóul szolgál, végül a karczagi (Jász-Nagy-Kun-Szolnok m.), hol egy arany hajgyűrűvel együtt XIII—XIV. századbéli frisachi érmek kerültek napvilágra.*

Különösen azonban első királyaink, Szt. István, Péter, Aba, I. Endre és I. Béla érmei azok, melyek előfordulnak a hajkarikákkal, míg a honfoglalás-kori temetkezési mód, bár az itt talált érmek X. századbeliek, egy-két lelet, (pl. a bodrogvécsi) tanúsága szerint jól benyúlik a XI. századba, sőt talán a XIII. derekára is, mint a salamoni (Ung m.) lelet tarajos sarkantyúja mutatja.** Ez tehát ellene mond az időbeli különválasztásnak annál is inkább, mert akár-hány helyen pogány-magyar jellegű tárgyak együtt fordulnak elő hajkarikákkal, mint Sz.-Fehérváron, Kecskeméten, Nemesócsán, Kabán, Tokaj vidékén, Oroszlámoson, Tolnaszántón (e két utóbbi helyen, mint említettük, rózsás boglárrel), sőt a Giczi szőlőhegyen süvegdísz darabjaival együtt került napvilágra a hajgyűrű. (Arch. Ért. 1912. 320.)

Ellenben a társadalmi különbség határozottan fölismerhető a kétféle hagyaték közt, úgy hogy egyiket a harcosoknak, a királyság idejében a katonáskodó várjobbágyoknak, másikat a várnépségnek tulajdoníthatjuk. Az utóbbi társadalmi osztályban pedig nemcsak szlávok voltak, hanem még az avar uralom idejéből fennmaradt volgai finn-ugorok is. Ezért találjuk e leletekben a közép- és felsővolgai finn-csud leletek analógiáit (nyakperecz, csörgő, stb.). Nem tartom tehát helyesnek, ha egyszerűen a szlávoknak tulajdonítjuk a soros temetkezésből származó emlékeket. Hanem származhatnak attól a honfoglalók által itt talált avarkori finn-ugor-szláv keverék néptől, mely a honfoglalókhoz csatlakozott s a magyar királyság szervezésekor a várbirtokokon telepedett le. Hogy ez az avarkori — nevezzük nevén — hunn-bolgár elem, mely 671—678 táján költözött az avarok közé, nem pusztult el a frank háborúk alatt az avar nemességgel együtt, hanem a hagyomány szerint székelyle

* A rákospalotai leletről nincs ismertetés. L. a M. N. Múzeum régiségtári naplójában 100/1892. sz. a. — A csomorkányi lelet leírása Arch. Ért. 1894. 137. — A szabadbattyánié és karczagié u. o. 1882. II. 144. és 148.

** Arch. Ért. 1896. 132.

«változtatva nevét» a tiszamelléki avar gyepükön, az ú. n. Csiglamezön vonta meg magát s már a IX. század elején a Tisza felé terjeszkedő Krum és Omortag aldunai bolgár kagánok uralma alá került: ezt mindenféle jelenség egybevetése után nagyon valószínűnek tarthatjuk. Ez az elem kapcsolja össze az avar-korszakot a honfoglalás idejével s erre a leletekben többféle bizonyítékot találunk, egyebek közt azokat a hunn-germán jellegű kengyeleket, melyekre már főntebb utaltunk, de hivatkozhatunk a győri avarkori temetőre is, hol némely sírban a X. század derekáról való német és olasz érmek (Lothár, Provencei Hugo stb) fordultak elő* vagy a budai farkasréti temetőre, melyben egymás mellett voltak az avarkort jellemző tárgyak a honfoglalók hagyatékával.**

Az avarkorral való kapcsolat jelenségeiben találom a marosvölgyi leletek egyik nagy jelentőségét, mert ha a székelyekben keressük az erdélyi Gyulák magyarjait, a querfurti Bruno által említett, de az oroszoktól is ismert fekete ungrokat, vagyis a VII. század hetvenes éveiben beköltözött onogur-bolgárok ivadékait: akkor egész természetes, ha az erdélyi magyar leletek épen abban térnek el a szoros értelemben vett honfoglaláskoriaktól, a miben az avar időkhöz közelednek s ha úgy nyelvileg mint ethnographiailag sok közöség található az udvarhelyi székelyek és göcsejiek, meg őrségiek közt: akkor az is természetesnek látszik, hogy a déli határszéleken a Balatontól a Dráva mellékén át egész Erdélyig ugyanazon magyarfajta népelem tanyázott, melynek hagyatéka Dráva-Száva közén ugyanazt a jelleget (hajgyűrűk, csüngők, nyakperez, csörgők) tünteti föl, mint a marosvölgyi magyarságé.

Az eddig ismert erdélyi magyar leletek után igazolva látom azon véleményemet, melynek «Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez» cz. a. 1886-ban Sepsiszentgyörgyön megjelent tanulmányomban kifejezést adtam. Azt mondtam akkor: a rendelkezésünkre álló adatokkal nem dönthetjük el, mely úton mentek a székelyek (a Gyulák fekete magyarjai) Erdélybe: a kényelmesebb Szamos, vagy a Paulistól Déváig meglehetősen szűkre szorult Maros völgyén-e? Mégis számbavéve, hogy a Gyulák a Maros völgyben székelttek, ott van Gyulafehérvár, neve szerint nyilván fejedelmi székhely, ott fekszik az erdélyi Fehér megye, mely átcsapva a Küküllő völgyébe, innen még a hetvenes években is egész a Székelyföld legkeletibb széléig terjedt ki: sokkal több valószínűséget találtam a Maros-, mint a Szamos-völgyi út mellett. Ezen út természetével különben nagyon is összeillik az a hagyomány, a mely szerint I. Gyula vadászat közben akadt a Gyulafehérvár helyén volt régi város (a római Apulum) romjaira. A Gyulák uralma alatt levő fekete magyarokkal (székelyekkel) szemben a Szamos völgyén királyaink vagy talán már korábban az Árpád házából származott nagyfejedelmek nyomultak Erdélybe. Ott terül el Szolnok megye, melynek főispánjai egyuttal erdélyi vajdák is voltak az első hódítások emlékéül. Ezen az úton haladt Anonymus szerint Tuhutum is, kiben nem Árpádnak, hanem Szt. Istvánnak a kortársát, s nem a Gyulák országának alapítóját, hanem annak megdöntőjét tekintettem. Ugy látszik, mai

* Arch. Ért. 1903. 68—70.

** Jelentés a M. N. Múzeum 1909. állapotáról. 45. lap. 12—14. ábra.

tudásom alapján, hogy a Gyulák ősenek mondott Tuhutumot el kell választani a «Gelout» (II. Gyulát?) leverő Tuhutumtól. A zavart az okozhatta, hogy miként a Gyula és Könd, a Tuhutum is ép úgy jelentett méltóságot, mint tulajdon nevet.

A kozároknál a tudun a kagán helytartója volt, miként nálunk az erdélyi vajda. Úgy látszik, a bihari (felső tiszai) kozárok nevezték egyideig tudunak (tugdun), tuhutumnak a vajdát s az Erdély meghódításáról szóló hagyomány vezérét Anonymus összezavarta azzal a Tuhutummal, ki I. Gyulának nagyatyja vagy talán inkább atyja volt.

Bodrogi J. szavaival végzem e cikket: «Nincs messze az az idő, mikor ezt a szép és nagy kérdést, hogy *Erdély és a honfoglalás*, éppen első sorban az arháológiai kutatások segítségével az Erdélyi Múzeum fogja megoldani.»

Nagy Géza.

MAGYAR MŰVÉSZET A TÖRÖK VILÁG IDEJÉN. Írta Lehel Ferencz. Budapest, 1913. Pallas nyomda. 8r. 20 l. 52 tábla. Ára 5 kor. Igazságtalanok volnánk, ha e művet a történet és a művészettörténet nézőpontjából akarnók megbirálni, mert szerzője a mai művészet szemszögére állította be tárgyát. A XVII.—XVIII. századi magyarországi arczképeket, vászonra festett, síremlékekre faragott és éremre, pénzre vert arczképeket vizsgálja, bennük egységes magyaros stílt és eddig nem sejtett nagy művészi értékeket vél fölfedezni. A szerző maga is festő, s így érthető, hogy a mai művészet egy szektájának nem kis mértékben dogmatikus álláspontjából indul ki, tárgyát ehhez viszonyítja, s ezért szubjektív megállapításai a legcsekélyebb művészettörténeti érvényre sem tarthatnak igényt. Korántsem akarjuk ezzel mondani, hogy álláspontja nem jogosult, műve azonban csak tárgyánál fogva tartozik a művészettörténet körébe, különben szépirodalmi termék, mondjuk fejezet egy festő szubjektív megfigyeléseket tartalmazó naplójából. Művésznek a művészet multjával szemben való vallomástétele is csak akkor kelthet érdeklődést, ha éleslátású, erős egyéniségű művésztől származik.

Szerző túlbecsüli a XVII—XVIII. századi magyarországi arczképeket. Ezek a csekély művészeti készséggel, legtöbbször az anatomia és a perspektiva ismerete nélkül, művészi számítás híján készült alkotások rokonszenvesek előtte, mert látszólag rokonok a mai művészet egy irányának, a távlatlant szándékosan mellőző, a természeti formákat művészi öntudattal deformáló irányának felfogásával. Értékmegállapításainak gyökeres hibája, hogy nem vette számításba a valóság megközelítését célzó ábrázolási eszközök tudatos és öntudatlan hiánya közötti különbséget. A mai művész szándékosan mond le a valóságszerinti ábrázolás némely eszközéről, bizonyos formákat számításból rajzol el, ama XVII—XVIII. századi magyarországi festők és szobrászok művészi képesség és kellő iskolázottság híján rajzoltak és mintáztak rosszul. Szó sincs róla, hogy ez tudatos törekvés lett volna náluk. Kétségbe kellene esni, ha a magyaros stíl — mint szerző kifejezetten állítja — arra törekedett volna, hogy az alakokat «púposan, nagyhasúan, sántán, tengelyben nyomorékan, kiforgatott kezekkel és lábakkal» ábrázolja. Helytelenül sorolja a magyaros stíl-